

Regeringskrisen.

”Nyval kan verka bra – men det är ett misslyckande”

Möjligheten till extraval är en säkerhetsventil. Det är bra att den finns men att den löser ut betyder att någonting inte fungerar som det ska. Varje nyval är ett nederlag för den representativa demokratin. Herbert Tingsten varnade redan på trettioalet för att nyval inbjuder till kortsiktig taktik utan att regeringens ställning stärks, skriver **Olof Petersson**.

DN
DEBATT
210622

Man skulle kunna kalla det nyvalsparadoxen. Nyval kan verka bra för demokratin. Väljarna får ju ett extra tillfälle att

påverka. Men så enkelt är det inte.

Att det över huvud taget finns extraval är ett tecken på problem. Om den representativa demokratin fungerar normalt behöver väljarna inte ingripa under pågående valperiod.

Huvudsyftet med extraval är att lösa regeringsskriser. Väljarna har gett sina riksdagsledamöter ansvaret att leda landet. Regeringen ska ha riksdagens förtroende eller åtminstone tolereras av riksdagen. Men om de politiska lösningarna blir alltför stora så återstår inget annat.

Nyval är ett erkännande av att politikerna har misslyckats. De tvingas gå tillbaka till sina uppdragsgivare och säga sorry, vi klarade det inte.

Möjligheten att hålla nyval blev aktuell under 1920-talets minoritetsparlamentarism och regeringsskriser. Motioner väcktes i riksdagen om att göra det lättare att hålla nyval, eller urtima val som det hette då.

Uppgiften att utreda saken gick till Herbert Tingsten, då tongivande statsvetare, senare chefredaktör för denna tidning. Tingsten konstaterade att nyval passade bättre i vissa demokratier än andra.

Den engelska modellen av parlamentarism bygger på majoritetsval i enpersonsvalkretsar och två stora partier som konkurrerar med varandra. Där kan också små skillnader i valutslag tippa över balansen. Då kan nyval lösa en regeringsskris.

Men i ett proportionellt flerpartisystem som det svenska är läget anorlunda. Med hänsyn till partiernas inbördes styrka och det proportionella systemets verkningssätt skulle ett nyval inte leda till väsentliga förändringar i partiställningen.

Tingsten varnade också för att nyval inbjuder till kortsiktig taktik. Regeringens ställning skulle knappast stärkas. ”Snarare skulle man under ett system med minoritetsparlamentarism kunna tänka sig, att de utanför regeringen stående partierna samverkade för att tillfoga regeringen nederlag och därigenom minska dess prestige inför den allmänna opinionen.” (SOU 1935:21)

Det har också framförts andra argument för nyval. Ett nyval kan påskynda genomförandet av en grund-

Om den representativa demokratin fungerar normalt behöver väljarna inte ingripa under pågående valperiod, skriver Olof Petersson. Foto: Anette Nantell

lagsändring. Ändringar av de svenska grundlagarna kräver ju två likalydande beslut med mellanliggande val. Men just möjligheten att snabbt genomdriva grundlagsändringar har fått skarp kritik. ”Orimligt lätt att rösta bort den svenska demokratin”, skrev några människorättsaktivister på denna debattsida för ett par år sedan (25/3 2018).

Och nu har en utredning fått i uppdrag att bedöma om det val till riksdagen som ska hållas mellan de två riksdagsbesluten om grundlagsändring måste vara ett ordinarie val.

Här framträder nyvalsparadoxen extra tydligt. Väljarnas makt minskar för att skydda demokratin. Vissa beslut är så viktiga för demokratin att de kräver eftertanke och noggrann prövning. Då ska inte tillfälliga opinioner få påverka.

Ingen har veterligen ifrågasatt möjligheten att hålla extraval. Däremot har man diskuterat fram och tillbaka hur reglerna närmare bestämt ska se ut. Särskilt komplicerat var det under 1809 års regeringsform, där kungen var inblandad i beslut om att upplösa riksdagen och utlysa urtima val.

Med grundlagsreformen i början av 1970-talet förenklades reglerna. Regeringen får besluta om extraval till riksdagen mellan ordinarie val. Extraval ska också hållas om försöken att bilda regering misslyckas.

Det finns länder som saknar möjlighet att utlysa nyval, exempelvis Norge och USA. I de länder som håller nyval brukar en ny mandatperiod börja.

Sverige skiljer ut sig internationellt i det avseendet att det ordinarie valet hålls oavsett om det varit nyval eller inte. ”Så vitt bekant har en regel, motsvarande den svenska, funnits endast i

en främmande stat, nämligen i Sachsen-Koburg-Gothas författning av år 1852”, kommenterade Herbert Tingsten.

En utredning föreslog 1963 att man skulle hoppa över det ordinarie valet om nyvalet hölls mindre än ett år före. Då skulle mandatperioden kunna bli upp till fem år. Men det förslaget genomfördes inte.

Nyval ger alltså väljarna möjlighet att ingripa i den politiska processen under pågående valperiod.

En del statsskick har drivit denna tanke ännu längre. Där har väljarna möjlighet att ta initiativ till att återkalla ett mandat innan mandatperioden löper ut.

Ett antal delstater i västra USA ger denna möjlighet till recall. Ett uppmärksammat fall ägde rum 2003 då en majoritet i Kalifornien röstade för att avsätta den sittande guvernören och i stället välja Arnold Schwarzenegger. Till hösten väntas en ny sådan förtroendevotering.

Men en sådan ångerrätt beror på att demokratin har problem. I slutet av 1800-talet hade amerikansk politik blivit genomkorrumpad. De stora bolagen kunde styra lagstiftningen genom mutor och gentjänster. Bolagen bevakade de lagstiftande församlingarna genom särskilda representanter. De brukade träffas i ett förrum, lobby, och kallades följaktligen lobbyister. Men storbolagen nöjde sig inte med att påverka de redan valda utan de använde nu också sin makt för att utöva inflytande över valen. ”I stället för att köpa lagstiftare har man tillsatt dem”, konstaterade Tingsten.

Den representativa demokratin hade blivit så försumpad att den inte längre fungerade. En reformrörelse drev ige-

nom möjligheter till folkomröstningar, recall och andra sätt att bemästra eller gå förbi de korrupta politikerna.

Ett avgörande ögonblick i svensk författningshistoria ägde rum 1743. Denna så kallade principalatstrid gäller förhållandet mellan väljarna (principalerna) och deras valda ombud. Riksdagen skulle ta ställning i tronföljdsfrågan. Borgerskapet i Stockholm ville ha en annan lösning än sin representant i borgarståndet och röstade för att avsätta honom. Men han vägrade att avgå.

Till sist fick han rätt. Väljarna kunde inte återkalla ett mandat eller tvinga sin representant att rösta på ett visst sätt. I den riksdagsordning som sedan antogs 1810 infördes en bestämmelse om att riksdagens ledamöter inte kunde bindas av andra föreskrifter än rikets grundlag.

Liknande principstrider utspelades också i andra länder vid denna tid. Det fanns två olika tolkningar av vad en representativ demokrati egentligen innebar. Anhängarna till det imperativa mandatet ville kunna binda sina representanter med bestämda instruktioner. Det fria mandatets förespråkare hävdade däremot att en representant måste få handla efter sitt eget samvete och ställas till svars först vid nästa val.

Det var det fria mandatets princip som segrade. Den offentliga makten i Sverige utgår från folket. Men folket deltar inte aktivt i den dagliga statsstyrelsen. Riksdagen är folkets främsta företrädare och det är riksdagen som stiftar lagar, beslutar om budget och kontrollerar regeringsmakten.

Möjligheten till extraval är en säkerhetsventil. Det är bra att den finns men att den löser ut betyder att någonting inte fungerar som det ska. Varje nyval är ett nederlag för den representativa demokratin.

Rickard Sandler avgick som statsminister 1926 och fällde det berömda yttrandet: ”Det är bättre att denna regering faller än att regeringsmakten lämnas att förfalla.”

Vad som nu händer är inte bara att regeringen faller utan också att regeringsmakten förfaller. Svensk parlamentarism klarar inte längre att få fram starka regeringar. Det är bara att konstatera att den representativa demokratin har hamnat i sin värsta kris sedan regeringsformen kom till för ett halvsekel sedan.

Olof Petersson, statsvetare

Vad som nu händer är inte bara att regeringen faller utan också att regeringsmakten förfaller. Svensk parlamentarism klarar inte längre att få fram starka regeringar.